

УДК 386:681.3

І.В. АРІСТОВА, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЮНЕСКО ЩОДО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА – ОРІЄНТИР ДЛЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** Проаналізовано основні організаційно-правові механізми ЮНЕСКО щодо розбудови інформаційного суспільства. Акцентовано увагу на доцільності використання міжнародних інструментів в діяльності органів державної влади України, наукових установ задля становлення суспільства знань в Україні.*

Дана робота постає цілком логічним продовженням дослідження щодо методологічних засад розбудови суспільств знань, яке було висвітлено в одній із наших публікацій [1] в цьому журналі. Метою цієї статті є намагання привернути увагу науковців, представників органів державної влади України до активізації плідної співпраці з різноманітними директоратами Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (далі – ЮНЕСКО) задля розбудови інформаційного суспільства в Україні. Важливість такого кроку зумовлена передусім тією роллю, яку відіграє ЮНЕСКО у поширенні ідей та принципів Всесвітніх Самітів з інформаційного суспільства, у підтриманні концепції множини суспільств знань, у дотриманні прав людини і основних свобод, у формуванні всеосяжного, цілісного погляду на проблеми спільного використання знань, різноманіття культур та мов та ін. Водночас, слід наголосити, що Генеральний директор ЮНЕСКО та інше керівництво цієї міжнародної організації завжди усвідомлювало та усвідомлює, що задля виконання місії ЮНЕСКО необхідна розробка та впровадження ефективних міжнародних організаційно-правових механізмів, а також пропагування доцільності їх використання кожною країною світу. У зв'язку з цим вважаємо за можливе акцентувати увагу на висвітленні деяких організаційно-правових механізмів ЮНЕСКО, що, з нашої точки зору, сприятиме збагаченню існуючих в Україні ресурсів та потенціалу щодо конструктивної розбудови інформаційного суспільства, вищою формою якого є суспільство знань.

Виходячи із того, що розбудова інформаційного суспільства потребує належного правового забезпечення цього процесу, вважалось за необхідне дослідити роль Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (далі – ЮНЕСКО) у створенні відповідного правового підґрунтя. Відповідно до Статуту ЮНЕСКО [2], прийнятого у Лондоні 16 листопада 1945 р., одним із важливих завдань ЮНЕСКО постає: дивитися у майбутнє та розробляти стандарти для того, щоб країни-учасниці діяли узгоджено на основі системи правил поведінки, опрацьованої у міжнародній спільноті. Отже, ст.1 Статуту показує важливість і актуальність місії цієї організації у той час, коли увесь світ здійснює спроби сформулювати визначення інформаційного суспільства та його майбутнє. Слід підкреслити, що саме Статут ЮНЕСКО визначає і головні способи дій для виконання поставленого завдання, а саме – “рекомендувати... міжнародні угоди”. Таким чином, одним із головних видів діяльності ЮНЕСКО є розробка проектів хартій, декларацій та рекомендацій, спрямованих на те, щоб презентувати сутність своїх пропозицій щодо прийняття необхідних дій в галузі освіти, науки, культури та комунікації.

Роздуми ЮНЕСКО щодо проблем, небезпечних для інформаційного суспільства,

постають особливо плідними і стосуються, природно, усіх секторів цієї організації. Отже, посилення на такі теми як використання засобів масової інформації, роль нових інформаційних і комунікаційних технологій, збереження та поширення документальних джерел можна знайти у великій кількості офіційних текстів ЮНЕСКО. Ці компоненти, що розглядаються у цілому, можуть створити чіткий образ інформаційного суспільства, яким воно, за уявленням ЮНЕСКО, має бути: це суспільство, що має за мету підвищення добробуту та інформованості його представників, а також забезпечення обміну інформацією й проведення дискусій між ними. Керуючись цими міркуваннями, було вибрано та проаналізовано деякі документи ЮНЕСКО, які відбивають діяльність певних програмних секторів цієї організації, що сприятиме визначенню того, яким має бути інформаційне суспільство, без обговорення суто технічних проблем.

Дослідженню ролі ЮНЕСКО у розвитку сектору освіти задля розбудови інформаційного суспільства сприяло усвідомлення основних положень наступних документів: Декларації Другого Міжнародного конгресу “Освіта та інформатика: політика в галузі освіти й нові технології” (Москва, липень 1996 р.); Декларації про навчання дорослих П’ятої міжнародної конференції з питань освіти для дорослих (Гамбург, липень 1997 р.); Всесвітньої декларації про вищу освіту для двадцять першого століття Всесвітньої конференції з питань вищої освіти (Париж, жовтень 1998 р.); матеріалів Всесвітнього форуму з питань освіти: “Освіта для усіх: виконання наших спільних зобов’язань” (Дакар, квітень 2000 р.) та ін. [3, с. 15-33]. Серед основних висновків, які було зроблено під час опрацювання зазначених документів, вважаємо за доцільне виділити наступні:

- право на освіту є одним із основних прав людини. Освіта – є те, що забезпечує усталений розвиток, мир та стабільність як всередині кожної країни, так і між країнами. Потреби будь-якої людини у базовій освіті мають і повинні бути задоволені невідкладно;
- ЮНЕСКО заявляє про свою підтримку концепції, висвітленої у Всесвітній декларації про освіту для усіх (Джомт’єн, 1990 р.) та заснованої на Загальній декларації прав людини та на Конвенції про права дитини;
- обов’язок урядів усіх країн полягає у тому, щоб створити умови, необхідні для досягнення цілей та виконання завдань програми “Освіта для усіх”. Ефективність виконання зазначеного обов’язку потребує широкого партнерства всередині країни, яке спирається на співробітництво з регіональними та міжнародними організаціями та установами;
- програма “Освіта для усіх” є реалізацією основного права людини, яке закладено в основу розвитку суспільства. Вона повинна стати державним та міжнародним пріоритетом, який потребує міцної та довготривалої політичної підтримки, значних фінансових вкладень та участі партнерів Програми у процесах політичного планування, стратегічних розробках та здійснення Програми;
- місія ЮНЕСКО полягає зокрема у пропагуванні цілей та стратегій виконання Програми “Освіта для усіх”. Окремі країни (у тому числі Україна) мають визначити власні цілі, проміжні задачі та терміни їх виконання або у рамках вже існуючих програм, або у нових національних програмах освіти. Цьому сприятиме консультації з усіма зацікавленими сторонами, які займаються питаннями освіти, за допомогою міжнародної спільноти, а також додаткових механізмів щодо реалізації цієї Програми;
- більш широке співробітництво між державними та міжнародними установами у кожній окремій країні через такі структури та механізми, як Загальний план розвитку, Стратегічні плани боротьби з бідністю та Рамочна програма ООН щодо надання допомоги з метою розвитку, відкривають можливості партнерства в напрямку знаходження коштів на базову освіту;

- ЮНЕСКО закликає уряди, структури, що займаються освітою, ділові та промислові кола зміцнювати спільні зусилля щодо пошуку нових форм співробітництва з метою забезпечення доступності відповідних інформаційних та телекомунікаційних технологій (далі – ІКТ) на всіх рівнях освіти для отримання максимальних переваг від використання цих технологій усіма, хто навчається, у рамках безперервної освіти для усіх;

- ЮНЕСКО та інші структури ООН, включаючи Програму розвитку, Міжнародну організацію праці, Всесвітній банк, регіональні банки розвитку та інші зацікавлені організації мають розширити підтримку щодо впровадження та застосування ІКТ у сфері освіти, і передусім на благо країн, що розвиваються;

- однією із задач освіти для дорослих у майбутньому має стати задача обмеження ризиків виключення із суспільного та професійного життя груп індивідів, які не здатні адаптуватися до нових обставин, для того, щоб інформаційне суспільство не втратило із виду власно людину;

- необхідно робити зусилля, щоб забезпечити більший доступ до засобів комунікації та можливість користуватися ними для усіх культур та соціальних груп, щоб вони були спроможні поділитися своїми особливими уявленнями, культурними пам’ятниками та образом життя, а не лише підпадати під вплив інших культур;

- справедливий доступ до використання знань та інформації повинен бути забезпечений міжнародним співробітництвом;

- освіта – це те, що забезпечує усталений розвиток, мир та стабільність як усередині окремих країн, так і між країнами. Саме тому вона є необхідним засобом для активної участі людей в економічному та суспільному житті будь-якої країни у двадцять першому столітті, особливо з огляду на процеси глобалізації;

- необхідно опановувати нові ІКТ, які сприяють досягненню цілей Програми “Освіта для усіх”.

Важливим напрямком діяльності ЮНЕСКО постає розвиток науки в умовах розбудови інформаційного суспільства, що підтверджується різноманітними організаційно-правовими заходами цієї організації, зокрема: Рекомендаціями про наукові публікації щодо Конференції експертів в галузі наукових публікацій у електронному вигляді, що організовано спільно МРНС-Прес та ЮНЕСКО (Париж, лютий 1996 р, лютий 2001 р.); Декларацією про науку та використання наукових знань Всесвітньої конференції з питань науки (Будапешт, липень 1999 р.) та ін. [3. с. 43-53]. На нашу думку, вельми перспективними постають пропозиції, що знайшли своє втілення у положеннях зазначених документів. Вважаємо за корисне акцентувати увагу на наступних положеннях:

- розвиток науки потребує різних типів співробітництва на міжурядовому, урядовому та неурядовому рівнях, а також між цими рівнями. Таке співробітництво має включати багатосторонні проекти; дослідницькі мережі; партнерство між науковими співтовариствами; стипендії, гранти та сприяння спільним науковим дослідженням; програми обміну знаннями; створення міжнародне визнаних наукових центрів. Необхідні нові ініціативи в галузі міждисциплінарного співробітництва. Вельми важливим є допомога вченим із країн, що розвиваються, щодо отримання доступу до обладнання задля проведення досліджень, а також зробити його відкритим для усіх на основі наукових заслуг;

- слід розширяти використання ІКТ, особливо використання мереж, як засобу, що забезпечує вільне поширення знань. При цьому необхідно вживати заходів для того, щоб використання нових технологій не завдало шкоди багатству різних культур і не скоротило його, а також не вплинуло на засоби їх вираження;

- необхідно вжити заходів щодо встановлення такого співвідношення між захистом прав на інтелектуальну власність та поширенням наукових знань, яке буде взаємовигід-

ним. Необхідно враховувати сферу прав на інтелектуальну власність стосовно законного застосування знань. Існує також необхідність подальшого розвитку належних національних правових систем, які відповідали б потребам традиційної науки, з її базою та результатами, і специфічним потребам країн, що розвиваються. Це дозволить забезпечити визнання прав цих країн та їх відповідний захист, що базується на обґрунтованій згоді на це звичайних або традиційних володарів цих знань;

- кожна країна має здійснити відповідні заходи, спрямовані на дотримання етичних норм у науковій діяльності; у використанні наукових знань та у їх застосуванні. Всесвітня комісія ЮНЕСКО з етики наукового знання й технологій має виступити посередником у цьому питанні та ін.;

- Міжнародна рада наукових союзів (МРНС) та ЮНЕСКО рекомендує здійснювати сувору експертну оцінку усіх наукових матеріалів, що призначені для опублікування в електронних журналах, а також ініціює організацію вузькоспеціалізованого форуму за участю наукових співтовариств задля вироблення морального кодексу та кодексу поведінки, що будуть діяти в галузі публікації робіт у електронному вигляді;

- вчені у будь-якій країні повинні мати надійне спілкування за допомогою комп'ютера, щоб приймати участь у інформаційному обміні, а МРНС та ЮНЕСКО мають сприяти забезпеченню такого доступу усіма можливими засобами;

- закони у сфері авторського права, з його традиційними протиріччями, слід відстоювати і в електронному середовищі;

- МРНС та ЮНЕСКО наголошують, що наука розвивається завдяки доступу до інформації, яка базується на фактах та вільна від контролю. Наукове, некомерційне використання інформації баз даних, не повинно стримуватися правовими обмеженнями;

- МРНС має розробити таку політику, яка дозволить здійснювати швидкий, повний та вільний доступ до тих наукових даних та інформації, які отримують із програм, що фінансуються МРНС. Вважається, що така політика добре узгоджувалася б з основною ідеєю МРНС про універсальний характер науки і знаходилася б у відповідності із заявою МРНС про Вільне переміщення вчених та ін.

Усвідомлюючи значення й інших сегментів діяльності ЮНЕСКО (культура, свобода висловлювання, комунікація та інформація), вважаємо за доцільне висвітлити останній із сегментів, використовуючи положення Хартії щодо збереження цифрової спадщини, прийнятої на 32-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (Париж, жовтень 2003 р.) [3. с. 63-69]. Зважаючи на те, що Статут ЮНЕСКО передбачає, що ця організація допомагає збереженню, збільшенню і поширенню знань, а також враховуючи те, що інформаційні ресурси більшою мірою створюються, поширюються, стають доступними і зберігаються у цифровому вигляді, створюючи новий вид спадщини – цифрову спадщину, у Хартії було наголошено відповідні принципи щодо збереження цієї цифрової спадщини. Вважаємо за необхідне навести ці принципи: цифрова спадщина як спільна спадщина; захист від втрати спадщини; відповідальність.

Слід підкреслити, що аналіз принципу відповідальності дозволяє усвідомити роль ЮНЕСКО у збереженні цифрової спадщини. Відповідно до ст. 12 Хартії, ЮНЕСКО, на основі свого мандату та своїх обов'язків має, зокрема:

- слугувати орієнтиром і форумом, де держави-члени, міжурядові та міжнародні неурядові організації, громадянське суспільство і приватний сектор змогли б об'єднатися для вироблення цілей, політики і програм, що сприяють збереженню цифрової спадщини;

- стимулювати співробітництво, підвищувати рівень обізнаності й нарощувати потенціал, а також пропонувати типові етичні, правові й технічні норми задля підтримки збереження цифрової спадщини.

На нашу думку, проаналізовані документи, що розроблялися за безпосередньою участю ЮНЕСКО, можливо не дають відповіді на усі питання, які виникають у зв'язку з розбудовою інформаційного суспільства. Але водночас сама постановка питань у цих документах виявляється вельми важливою: спільними зусиллями держав, приватного сектору та громадянських суспільств відповіді на принципові питання обов'язково будуть знайдені задля того, щоб суспільства знань стали реальністю і забезпечили взаємодію та взаємний обмін інформацією на усьому світовому просторі.

До того ж слід зазначити, що ЮНЕСКО з самого початку повністю підтримала підготовку Всесвітнього Саміту з інформаційного суспільства і досягла успіху у виробленні та поширенні своїх поглядів, підготувавши таким чином підстави для їх включення у Декларацію Принципів і до Плану Дій, які було прийнято на цій зустрічі [4; 5]. Пропозиції, що були висунуті ЮНЕСКО для включення у зазначені документи, зумовлені її повноваженнями. Зважаючи на ці повноваження, ЮНЕСКО підтримує концепцію множини суспільств знань, а не концепцію глобального інформаційного суспільства. Така позиція пов'язана з тим, що власно інформаційні потоки, які постійно зростають, не є достатньою умовою для того, щоб зрозуміти ті сприятливі можливості для розвитку, які надає знання. Отже, необхідними постають всеосяжний, цілісний та всебічний погляд на проблему та ясна перспектива розвитку.

Висновки. Аналіз пропозицій ЮНЕСКО дозволяє дійти висновку, що вони постають орієнтирами для знаходження відповідей на головні питання, які виникають під час розбудови суспільств знань. По-перше, як скоротити розрив, обумовлений цифровими технологіями, що посилює нерівність у розвитку, позбавляючи окремі групи населення і цілі країни тих переваг, які надають інформація та знання. По-друге, як гарантувати вільне поширення даних, інформації, знань та найкращим чином використовувати їх на практиці, як забезпечити справедливий доступ до них в інформаційному суспільстві. І, по-третє, як досягти міжнародної однаковості з питання щодо необхідності розробки нових норм та принципів.

На нашу думку, зазначені вище документи ЮНЕСКО мають поставати правовою основою розбудови інформаційного суспільства в кожній країні, у тому числі і в Україні. Вони допомагають оцінити усім країнам масштаб потрясінь, що викликані появою нових ІКТ, показують потенційні можливості розвитку, ті труднощі, з якими доводиться стикатися, можливі рішення проблем, а також дозволяють ознайомитися з різноманітними проектами, що здійснюються ЮНЕСКО та її численними партнерами. Водночас кожна країна має вносити свій самобутній національний внесок у розбудову інформаційного суспільства, ґрунтованого на знаннях. Вважаємо, що наукова спільнота України, передусім вчені-юристи, мають активізувати свої зусилля в напрямку створення правового підґрунтя інформаційного суспільства в Україні.

Використана література

1. Арістова І.В. Методологічні засади розбудови суспільств знань // Правова інформатика. – 2008. – № 3 (19). – С.10-17.
2. Устав ЮНЕСКО : [от 16 ноября 1945 г.]. – Режим доступу : www.unesco.org
3. ЮНЕСКО об информационном обществе: основные документы и материалы (издание на рус. яз. подготовлено Е.И. Кузьминым, В.Р. Фирсовым). – Санкт-Петербург, 2004. – 120 с.
4. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання нового тисячоліття: Декларація принципів //Документ WSIS-03/GENEVA/Doc/4-R. Прийнято на Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства. – Женева, 12 грудня 2003 року.

~~~~~ * * * ~~~~~